

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

”Kelit säger alla här.”
Dialekten som resurs i skolan

Erika Larsson

Interdisciplinärt specialarbete inom lärarutbildningen LSV410, 15hp
Ämne: Svenska
Termin: vt 2015
Handledare: Lars-Gunnar Andersson

Sammandrag

Dialekt hos elever har historiskt betraktats som ett problem. Idag ser situationen annorlunda ut. Styrdokumentet för svenskämnet innehåller krav på undervisning i språklig variation, språkhistoria, gransspråksundervisning och grammatik. Min ambition med det här arbetet är att undersöka hur dialekt kan vara en resurs i svenskundervisningen på gymnasiet och i grundskolans senare år.

Undersökningens syfte är att testa elevers aktiva dialektanvändning och passiva dialektkunskap, för att utifrån resultaten diskutera didaktiska grepp på svenskämnets kursplaners centrala innehåll. Forskningsfrågorna är:

1. I vilken utsträckning förstår och talar elever i år 7 på Örbyskolan dialekt?
2. Hur kan dialektala företeelser användas som resurs i svenskundervisningen?

Mitt material består av 29 intervjuer med elever i år 7 på Örbyskolan i Marks kommun. Intervjun i sin helhet analyserades utifrån en checklista med dialektvariabler. Ett ordkunskapstest mätte hur många dialektala ord eleverna kunde. Resultatet visar i stora drag att elevernas uttal skiljer sig från standardsvenska när det gäller vokalljud och sl > schl. Vad orden beträffar vet 93 % vad *kelit* betyder och nästan alla använder också ordet aktivt. Det behöver inte finnas en direkt korrelation mellan passiv kunskap och aktiv användning av dialekt.

I skolan kan elevernas sammanlagda dialektkompetens utnyttjas när det gäller undervisning i språklig variation. Det främjar språklig iakttagelseförmåga. Undervisning i gransspråk och språkhistoria kan ha sitt avstamp i dialektala företeelser eller ord. För att göra grammatikundervisning meningsfull krävs ett sammanhang och ovanstående områden kan bidra med det.

Undervisning ur ett erfarenhetspedagogiskt perspektiv bör utgå från eleverna. Deras dialekt må variera, både i grad och beroende på vilken i landsände undervisningen sker, men genom att presentera det främmande med hjälp av det kända kan man som lärare skapa intresse och ökad förståelse.

Nyckelord: *sociolingvistik, dialekt, västgötska, svenskundervisning*

Innehållsförteckning

Förord	2
1. Inledning	3
1.1. Presentation och motivering.....	3
1.2. Syfte och frågeställning	4
2. Tidigare forskning	5
2.1. Dialekt och skola.....	5
2.2. Språkhistoria och grannspråk.....	7
2.3. Västgötska.....	7
3. Material och metod	9
3.1. Skolan och geografin	9
3.2. Urval.....	10
3.3. Tillvägagångsätt (metod)	10
3.3.1. Presentation och checklista	11
3.3.2. Ordkunskapstest	13
3.3.3. Korrelation checklista – ordförståelse.....	15
3.4. Svårigheter	16
4. Resultat.....	17
4.1. Checklista.....	17
4.1.1. Vanliga variabler	17
4.1.2. Ovanliga variabler	18
4.2. Ordkunskapstest	19
4.3. Korrelation checklista-ordkunskap	20
5. Diskussion	22
5.1. Undervisning utifrån elevernas talspråk	22
5.1.1. Språklig variation	22
5.1.2. Språkhistoria och grannspråk	24
5.1.3. Grammatik.....	25
6. Slutsatser	26
7. Litteraturförteckning	27

Tabellförteckning

Tabell 1. Dialektvariabler i checklistan	12
Tabell 2. Ordkunskapstest (n=29).....	14
Tabell 3. Checklista med resultat	17
Tabell 4. Ordkunskapstest med resultat (n=29)	19
Tabell 5. Korrelation checklista : ordkunskap	20

Förord

Till helgen är det Mors Dag. Det är på sin plats att jag tackar alla mödrar som ställt upp den här våren och hjälpt mig genom att sitta barnvakt. Mamma, svärmor, moster, Emma, Caroline och Malin, tack. Några pappor ska också ha uppskattning: min man, min far och min svärfar. Utan de språksamma eleverna i 7:an på Örbyskolan, hade det inte blivit någon uppsats alls, ni ska givetvis ha det största tacket! Min handledare, Lars-Gunnar Andersson, ska ha tack för kloka kommentarer och konstruktiv kritik men framförallt för en god portion inspiration när jag behövde det som bäst.

Kort sagt: Tack I sum hjälpet te.

Erika Larsson

26/5-2015

1. Inledning

Det händer att vilsna turister kommer farandes på vår lilla grusväg. Stannar de hos min granne och önskar vägbeskrivning till utflyktsmålet Hyltenäs kulle, får de sannolikt svar på marbomål: ”Höltensäsa kulle legger på andra sia sjön”. Grannen och hans vänner tillhör en generation som ansågs behöva, och fick, extra undervisning för att lära sig tala en mer korrekt svenska. Att det resulterade i att ungdomarna bredde på med extra kraftig dialekt för att provocera läraren och stärka identiteten och gemenskapen i gruppen, var förstås inte tanken. Detta skedde så sent som på 1980-talet. Idag går hans dotter i samma skola. Hon anses inte behöva någon extra undervisning. Det beror inte på att hon talar mindre dialekt än fadern, vilket hon i och för sig gör, utan på skolans förändrade sätt att se på språk i allmänhet och svenskundervisningen i synnerhet. Jag vill med det här arbetet undersöka hur man i motsats till 80-talets problemperspektiv, kan se på dialekt som en resurs i undervisningen.

1.1. Presentation och motivering

Jag har besökt granndotterns skola, för att undersöka i vilken mån hon och hennes klasskompisar talar dialekt och hur mycket dialekt de förstår. I styrdokumentet för gymnasiet kurs svenska 1, 2 och 3, samt för grundskolans senare år, finns krav på undervisning i språklig variation, språkhistoria, grannspråk och grammatik (Skolverket 2011). Samtliga områden skulle kunna angripas ur ett för eleven bekant perspektiv nämligen den egna dialekten. Svenskämnets syfte är, enligt Skolverket, bland annat att ge eleverna förutsättningar att utveckla sitt språk och därigenom känna tilltro till sin egen språkförmåga. Därför är det av intresse att ta tillvara den kompetens som finns i klassrummet och bygga vidare utifrån den.

Svenskämnet kan ha olika tyngdpunkt, eller ämneskonception, beroende på vem man är som lärare och hur man tolkar styrdokumentet. Det kan luta mot att vara ett färdighetsämne, ett litteraturhistoriskt bildningsämne eller ett erfarenhetpedagogiskt ämne (Malmgren 1996:86). Min ståndpunkt är att undervisningen alltid bör utgå från, och knyta an till, elevgruppens erfarenheter. Ett sådant synsätt stämmer väl

överens med teorin om att lärande sker i ett sociokulturellt sammanhang. Lärande (som inte nödvändigtvis är synonymt med undervisning) sker tillsammans med andra. Den sociala aspekten ger förankring i en kultur och en gemenskap och förutsätts av mellanmännsliga relationer och interaktion. Språket har i och med det en central ställning inom teorin. Flerstämmighet och olikheter i klassrummet bör betraktas som resurs eftersom det finns möjlighet att utbyta erfarenheter (Dysthe & Igländ 2003).

1.2. Syfte och frågeställning

För att kunna utgå från eleverna behöver man lära känna dem. En lärare har förmånen att göra det i klassrummet. Så vad behöver läraren veta för att kunna utnyttja dialekten som resurs i sin undervisning? Till att börja med bör han/hon veta i vilken mån eleverna talar och/eller förstår dialekt. Därefter undersöks hur den kunskapen kan fungera som språngbräda för att skapa intresse och underlätta förståelse för något av innehållet i svenskämnets kursplaner. Det gäller framförallt språklig variation, grannspråksundervisning, språkhistoria och grammatik.

Undersökningens syfte är alltså att testa elevers aktiva dialektanvändning och passiva dialektkunskap, för att utifrån resultaten diskutera didaktiska grepp på svenskämnets kursplaners centrala innehåll. Arbetets frågeställningar lyder:

1. I vilken utsträckning förstår och talar elever i år 7 på Örbyskolan dialekt?
2. Hur kan dialektala företeelser användas som resurs i svenskundervisningen?

Den första frågeställningen undersöks dels med ett dialektalt ordförrådstest, dels en kort intervju som analyseras utifrån några dialektdrag. Den andra frågeställningen är mer resonerande. Den tar sin utgångspunkt både i den empiriska undersökningens resultat och i skolans kursplaner.

2. Tidigare forskning

I avsnittet ges en översikt av den forskning som gjorts på de områden, som är av intresse för den här uppsatsen. Det inkluderar både ett skolperspektiv och en mer språkvetenskaplig synvinkel. Centrala begrepp presenteras och definieras.

2.1. Dialekt och skola

Till att börja med är det på sin plats att förklara ordet *dialekt*. Få skulle ifrågasätta Jan Einarssons (2009:147) definition att dialekt är talspråk som är karaktäristiskt för ett visst geografiskt område. I ett historiskt perspektiv är det också en ganska bra förklaring då naturgeografiska barriärer och fysiskt avstånd försvårade kommunikation mellan människor på olika platser. I dag ser tillvaron annorlunda ut och vi kan med lätthet kommunicera med i princip vem som helst, var som helst. Geografin utgör idag inget påtagligt hinder. En dialekt kan skilja sig från det svenska standardspråket vad gäller morfologi, fonologi, lexikon och syntax.

Begreppet *dialekt* behöver delas in i undergrupper. Få människor talar idag en *traditionell dialekt*. Den dialekten skiljer sig från standardspråket i sådan grad, att den skulle behöva textas om den förekom i TV. Betydligt oftare hör man någon tala en *utjämnad dialekt* som kan härledas till ett geografiskt område. Vi kan genom talet höra om någon är gotlänning, göteborgare, värmlänning eller västgöte. En person som talar *regionalt standardspråk* har närmat sig standardspråket ytterligare ett steg. Man kan höra att han/hon kommer från en viss landsände men det kan vara svårt att avgöra vilken utjämnad dialekt, som ligger till grund för personens talspråk (Einarsson 2009:148). Det är inte säkert, eller ens sannolikt, att en person håller sig strikt inom en kategori. Lars-Gunnar Andersson (1985:70-72) menar att de flesta har förmågan att anpassa sitt talspråk efter situation. Informella situationer i närmiljön tillåter ett mer dialektalt språk än formella situationer utanför den egna gruppen. Skalan är glidande. Förmågan att situationsanpassa sitt språk kallas således kodglidning.

Vidare resonerar Andersson kring vilka pedagogiska konsekvenser olika attityder till dialekt kan få för elever. Han presenterar tre huvudsakliga inställningar:

1. Utrotning av dialekt 2. Tvåspråkighet (dialekt/standardspråk) 3. Uppskattning och bevarande av språkliga skillnader (1985:208). Historiskt har alternativ ett, utrotning, varit det självklara valet för att undvika språkligt och kulturellt förfall. Idag kan man vid första anblick frestas att välja kategori tre. Det är emellertid inte helt bekymmerfritt, enligt Andersson. Samhället har trots allt värderingar och fördomar förknippade med talspråk, vilket kan ligga en dialektal person till last. Elever bör få lära sig att det finns språklig variation och att det är tillåtet att röra sig längs den skalan. Det finns inte bara ett rätt språk. Den insikten stärker också säkerheten i det egna språket. Att ändra på attityderna i samhället är inte lätt men börjar i den offentliga debatten, på lärarutbildningarna och i klassrummen (1985:212-215).

Den statliga utredningen *Mål i mun*, konstaterar att skolan bör ha som mål, att eleverna ska lära sig att språkväxla. Man tar bestämt avstånd från utrotningsstrategin. Utredningen föreslår också att samhället i stort bör verka för en större tolerans vad gäller språklig variation. Språkvetare/språkvårdare/språkforskare bör delta i den allmänna debatten och presentera sin forskning på ett folkbildande sätt med hjälp av populärvetenskap och media (SOU2002:27:302-307). Utredningen gjordes 2002, alltså innan de nya kurs- och ämnesplanerna trädde i kraft.

Hur mäter man då graden av dialekt hos en talare? I en undersökning från 1979, provar Andersson göteborgs ungdomars passiva dialektkunskap och aktiva dialektanvändning. Den första delen mättes med hjälp av ett ordkunskapstest där eleverna i intervjuer fick ange synonymer till 13 göteborgska dialektord. För att mäta den aktiva användningen ombads eleverna läsa en liten text och det spelades in på band. I ljudinspelningarna letade man efter ett för göteborgskan karaktäristiskt särdrag, supradentalen $rs > s$. Eleverna fick poäng på undersökningens båda delar. Det som hade många rätt på ordtestet, var inte per automatik de som fick mest poäng på läsdelen. Resultaten analyserades sedan utifrån faktorerna kön, socialgrupp och betyg. Det framkom att elever med höga betyg kunde många dialektala ord men hade lägre poäng på läsdelen. Andersson hävdar att det beror på att skolans norm är standardspråket, vilket utgår ifrån skriftspråket. Elever med höga betyg torde vara känsligare för skolans normer och har därför "tvättat bort" sin dialekt, i alla fall i skolmiljö (1979:208).

2.2. Språkhistoria och grannspråk

Det är inte helt lätt att avgöra var gränsen går mellan ett språk och en dialekt. Arne Torp (2005) förklarar att Skandinavien (de finskspråkiga delarna borträknade), består av ett dialektkontinuum. Det innebär något förenklat att vi alltid kan förstå grannens dialekt utan bekymmer, vilket även gäller när en nationsgräns korsas. Övergången mellan talspråkens skillnader sker gradvis. Avgränsningen när det gäller ett (standard)språk är alltså främst politisk. Att språksituationen ser ut på det här viset i Skandinavien har språkhistoriska förklaringar. Språken/dialekterna skiljer sig åt för att olika ”fel” på olika platser har standardiserats under århundraden. Det kallas språkutveckling. Torp presenterar på ett enkelt sätt två modeller som beskriver språkens utveckling: dels stamträdsmodellen, dels vågmodellen. Stamträdsmodellen ger en god bild av det historiska sammanhanget och släktförhållanden mellan språk. Om man kastar en sten i vattnet, sprider sig ringar på ytan. Ringarna illustrerar spridningen av en företeelse i språket. Tjockt L, skorrande r och mjuka konsonanter förklaras med hjälp av vågmodellen i Torps text.

Henriksen (1986) har skrivit en artikel som är relevant för att motivera grannspråksundervisning i skolan. I artikeln presenterar han ett spännande sätt att betrakta våra grannspråk på. Eftersom de har en gemensam historia kunde ”felen” som Torp talade om, varit andra, kanske samma fel som fick fäste i Danmark? Danska kan alltså betraktas som svenska, som svenskan kunde blivit. Med ett grannspråk som spegel, kan man göra upptäckter vad gäller det egna språket/dialekten.

2.3. Västgötska

Svahn & Nilsson (2014) har undersökt dialekten i Västergötland ur ett längre tidsperspektiv för att kunna kartlägga hur dialekten förändrats. De har analyserat historiska inspelningar och jämfört dem med samtida. Den äldsta informanten är Hilma från Örby i Marks kommun. Hon föddes 1887 och inspelningen gjordes 1948. Hilma är också den informant som talar den mest traditionella dialekten av samtliga informanter, enligt Svahn & Nilssons sätt att mäta. De nya intervjuerna är gjorda

med ungdomar i gymnasieåldern och de valdes ut med hänsyn till var de äldre inspelningarna gjorts. Det innebär att ungdomar från Marks kommun deltagit i studien. Marks härad har av hävd ansetts ha en speciell dialekt, s.k. marbo (Svahn & Nilsson 2014:41).

Svahn och Nilsson konstaterar att det skett en utjämning av dialekten i Västsverige. Arbetet handlar om hur den utjämningen ser ut på detaljnivå. I sin metod listar de dialektala särdrag, eller *dialektvarianter*, som de kallar det. Utifrån listorna analyserar de ljudupptagningarna och noterar dialektala, alternativt standardspråkliga förekomster. Dialektvarianterna i listorna anpassas utifrån åldern på det inspelade materialet. Dagens unga informanter har delvis samma traditionella varianter som förekommer i arkivmaterialet. Flera dialektvarianter har försvunnit, några har kommit till.

Svahn och Nilsson menar att det knappt går att tala om dialekt i traditionell bemärkelse, eftersom talspråket i det nyinspelade materialet inte avsevärt skiljer sig från standardspråket. De framhåller dock att de individuella skillnaderna varierar. Duon använder termen *dialektalitet* för att belysa den relativa graden av dialekt hos informanterna. Minsta gemensamma nämnare hos informanterna i Svahn och Nilssons undersökning, är att de rent prosodiskt låter västgötskt. Man kan därför tala om ett regionalt standardspråk.

Betydligt äldre är Johan Götlinds och Samuel Landtmansons digra arbete om Västergötlands folkmål (1950). Det består av flera delar och behandlar allt från morfologi och fonologi till lexikon. Metoden som användes, är svår att tillämpa på dagens mer specifika forskningsfrågor. Arbetet beskriver en dialekt från en svunnen tid och bör läsas med språkhistoriska glasögon på. Att jämföra dagens utjämnade dialekter eller regionala talspråk, med Götlind och Landtmansons traditionella dialekt, innebär bekymmer eftersom skillnaderna är mycket stora. Anna Andersson (2013) har trots det, utgått från Götlind och Landtmansons beskrivning av marbo-målet i sin uppsats som handlar om dialekten i Hyssna (en ort i Marks kommun). Hennes informanter var födda på 1920-talet och därmed var diskrepansen acceptabel.

Lagerström och Stenbäcken (2001) har, bland annat med hjälp av allmänheten i Sjuhäradsbygden, samlat material som resulterade i en ordlista. Ordlistan innehåller

dialektala ord och uttryck med en standardsvensk översättning och en enklare uttalsguide. Somligt beskrivs även etymologiskt. Lagerström och Stenbäcken är givetvis inte de första som kommit på idén att göra en ordlista med dialektord. Redan 1862-1867 arbetade Rietz med ett svenskt dialektlexikon som beskrev det svenska allmogespråket ([1867] 1962).

Sven Hofs verk är ändå det äldsta. Det kom ut 1772 och var då författat på latin. 1993 översattes den till svenska. I bokens förord förklarar Hof varför han studerat västgötskan närmare och framhåller att det finns delar i det svenska språket som försvunnit, men som fortfarande finns kvar i dialekten. Utöver det är dessutom ordskatten stor, menar han. Arbetet är också upplagt enligt samma mönster: Först tittar Hof på dialekten ur historiskt perspektiv, därefter tar han upp olika företeelser, både fonetiska och morfologiska. Hof jämför med bland annat uppländska, dalmål och den tidens svenska. Den sista halvan av boken består av en ordlista med översättning av västgötska dialektord till både dåtidens svenska och latin. Stavningen av orden är trogen uttalet i möjligaste mån ([1772] 1993).

3. Material och metod

I det här avsnittet presenteras mitt material och den metod jag arbetat fram utifrån Svahn och Nilsson (2014) och Andersson (1979). Svårigheter som dykt upp diskuteras också. Den språkvetenskapliga teoriramen lutar mer åt ett språksociologiskt perspektiv än den snävare klassiska dialektologin. Syftet med undersökningen bottenar i ett sociokulturellt perspektiv på lärande med erfarenhetspedagogiken som didaktisk utgångspunkt.

3.1. Skolan och geografin

Material till undersökningen har jag samlat in på Örbyskolan, som är en relativt liten F-9 skola med ca 465 elever. Skolan ligger i Marks kommun. Geografiskt befinner den sig mellan Borås (35km) och Varberg (55km) och Göteborg ligger 61km i nordvästlig riktning. Förutom Örby samhälle (ca 2000 invånare), sträcker sig

skolans upptagningsområde söderut och inkluderar tre mindre orter: Torestorp, Älekulla och Öxabäck. Ingen av dem har en befolkning som överstiger 1000 invånare. I skolan går även några elever från kommunens centralort, Kinna (ca 7800 invånare) (Marks kommun [www]). Eleverna från småorterna har gått på lokala skolor t.o.m. sjätte klass. Först i år sju bussas de till Örbyskolan.

3.2. Urval

Eleverna som deltagit i min undersökning är 13-14 år och går därmed i någon av skolans två sjundeklasser. Totalt utgör 7A och 7B 56 elever. Eftersom eleverna är minderåriga valde jag att be målsman skriva under ett medgivande där han/hon tillät sitt barn att delta i undersökningen. Av 56 utdelade medgivanden fick jag in 29 (15 killar och 14 tjejer), och det är alltså de eleverna som utgör informanterna i arbetet. Jag har inte tagit hänsyn till faktorer som kön, betyg, uppväxtort och föräldrarnas utbildningsgrad när jag valt mina informanter. Dessa faktorer kunde varit intressanta att beakta vid urvalet men eftersom underlaget begränsades av elevantalet i år sju och reducerades ytterligare av de som inte lämnat sitt medgivande, valde jag bort dem. Att delta i undersökningen var frivilligt men skedde på ordinarie skoltid. Jag var noga med att poängtera att betygsättande lärare inte hade något med undersökningen att göra.

3.3. Tillvägagångsätt (metod)

Anderssons undersökning av göteborgsdialekten hos skolungdomar (1979) har varit förlaga när jag utarbetat metoden för mitt arbete. Några ändringar och något tillägg har gjorts, vilket förklaras nedan. Likt Andersson har jag intervjuat eleverna en och en. Intervjuernas längd varierar mellan 5min 29s och 9min 26s och spelades in med en diktafon. Intervjun har tre delar, som delvis tjänar olika syften. Till att börja med får eleven presentera sig och vi småpratar lite om fritidsintressen. Därpå följer ett ordkunskapstest med 15 dialektala ord. Intervjun avslutas med ett moment där jag ber eleven ange motsatsen till två, av mig, utvalda ord. Därefter analyseras hela intervjun utifrån en checklista, likt metoden i Svahn och Nilssons undersökning.

Nu krävs det dock några förtydliganden för att undvika begreppsförvirring. Svahn och Nilsson använder sig av termen *dialektvariant*. Jag tycker termen är missvisande eftersom den kan tolkas som 'varianter av en dialekt'. Från och med nu kommer därför Anderssons (1985) terminologi användas. Dialektvariant byts därför mot *dialektvariabel* eller kort och gott, *variabel*. Den nya termen är tydligare eftersom den signalerar att det finns olika sätt att uttrycka samma sak på. En variabel har (minst) två varianter, en dialektal och en standardspråklig, t.ex. *la – väl*.

3.3.1. *Presentation och checklista*

Den första delen av intervjun, presentationen, har flera syften. Eleven får tala om var han/hon är uppvuxen och var föräldrarna kommer ifrån. Anledningen är att det rimligen finns en koppling mellan uppväxtort och dialekt. När jag sedan frågar lite om elevens fritidsintressen hjälper det till att avdramatisera situationen en smula. Det är inte oviktigt, eftersom eleverna behöver känna sig bekväma för att tala sitt vardagliga talspråk. Min huvudsakliga avsikt är emellertid att skaffa ett underlag att jämföra mot en checklista med dialektvariabler. Svahn och Nilsson (2014) listar i sin undersökning 21 traditionella dialektvariabler hos dagens ungdomar. Jag har valt ut 11 variabler som är relevanta utifrån mitt undersökningsområde.

Den näst sista variabeln i listan nedan, *mö, berschepå helatin*, innehåller inte exakt samma ord som i Svahn & Nilssons undersökning, med undantag för *mö*. Svahn och Nilsson har klumpat samman andra traditionella, ovanliga variabler som de ansåg var viktiga att ta upp. Orden ovan är exempel på sådana som stack ut i mitt material, varför de fått en rad i listan. Den sista variabeln, *adjektivändelse –er*, hade Svahn och Nilsson inte med i listan som rörde ungdomar, däremot fanns den med som en punkt när de äldre informanternas tal analyserades. Eftersom er-ändelse på adjektiv får anses vara ett karaktäristiskt särdrag i västgötskan och det förekom i mitt material, valde jag att lägga till den dialektvariabeln i checklistan.

I Anderssons undersökning ombads eleverna läsa en text, som sedan analyserades utifrån en checklista. Den metoden har jag valt bort till förmån för fritt tal, eftersom läst text inte ger utrymme för individuellt talspråk i samma utsträckning.

För att försäkra mig om att jag hade underlag för att testa tre specifika punkter i min checklista utarbetades ett litet test. Variabel *initialt bakre r* men också *tjockt L*, förekommer på traditionell västgötska i ordet *RoLit* 'roligt'. Därför bad jag eleverna ange motsatsordet till *kelit* 'tråkigt'. Enligt samma princip testade jag variabeln *sl > schl*. Eleverna ombads ange motsatsen till *börja*, alltså *sluta*, eller på marbomål *schluta*.

Checklistan ger en indikation på elevens aktiva dialektanvändning. Hela intervjun analyseras utifrån checklistan, även det tal som kommer till under ordkunskapstestet och när eleverna anger motsatsord.

Tabell 1. Dialektvariabler i checklistan

dialektvariabel

initialt bakre r götaskorning

kort o>ô

sl>schl

tjockt l (L)

boråsdiftong

marbodiftong

långt slutet ö eller ä framför r

partikeln la

västgöta i, y, u

mö, beroschepå, helatin

adjektivändelse –er

3.3.2. *Ordkunskapstest*

Intervjuns andra del består av ett ordkunskapstest, som innehåller femton ord. Dessa ord har jag valt ut på följande grunder: flera ordklasser ska finnas representerade, något ord ska ha en morfologisk avvikelse från standardspråket, något ord ska ha en koppling till grannspråk, något ord ska ha (historisk) koppling till germanska språk. Orden ska också ha en spridning vad gäller användarfrekvens och geografisk förekomst. De två sistnämnda premisserna är tämligen godtyckliga. Det är min egen lokalkännedom och språkliga intuition som avgör vilka ord som valts ut i detta avseende. Däremot kan undersökningen antingen bekräfta eller omkullkasta mina antaganden. Samtliga ord återfinns i Lagerström och Stenbäcken (2001). Ytterligare information har i två fall, *huga* och *sö*, hämtats i Rietz ([1867] 1962). Listan kompletteras med en sökning av de dialektala orden i den digitala upplagan av SAOB, Svenska Akademiens ordbok. (I skrivande stund omfattar ordboken ord t.o.m. bokstaven t).

Själva testet gick till på följande vis: Jag sa ett dialektalt ord och sedan läste jag en kort mening där det aktuella ordet ingick. När jag satte in ordet i en mening uttalade jag meningen på dialekt. Därefter fick eleven, med egna ord, förklara vad han/hon trodde att ordet betydde. Om han/hon inte kunde, var det tillåtet att passa. Där jag fann det nödvändigt eller intressant, ställde jag följdfrågor för att få ett mer precist svar eller för att ta reda på hur eleven resonerade när den svarade. Endast i undantagsfall fick eleven veta om han/hon svarat rätt. Om eleven valde att passa, angavs inte heller rätt svar. Detta för att undvika att eleverna hjälpte varandra med orden under tiden mellan intervjuerna.

Tabell 2. Ordkunskapstest (n=29)

dialektord	exempelmening	standardspråklig betydelse	ordklass	motivering	SAOB
<i>kelit</i>	Det var kelit.	tråkigt	adj.	Synnerligen frekvent användning. jämför no ¹ <i>kjedelig</i> , da <i>kedelig</i>	kelig, adj. (vard., föga br.) av kelen, kela jfr d. <i>kæle</i> , nor. <i>kjæla</i> , nyisl. <i>kjalast</i> , vårda, omhulda, visa sitt deltagande, smekas, "vänslas"
<i>sö</i>	Där går en sö.	får (djuret)	subst.	lokalt. jämför no <i>sau</i> , isl. <i>sauðfé</i>	-
<i>pirka</i>	Ho bara pirkar.	gnälla	verb	lokalt	jfr sv. dial. (Skåne) <i>pirka</i> , sannolikt ljud-härmande; (†) om and: snattra
<i>kättling</i>	Vi har fyra kättlinga.	kattungar	subst. (verb <i>kättla</i>)	jämför <i>killling</i> , <i>kyckling</i> , <i>gässling</i>	-
<i>sytlit</i>	Det var sytlit.	äckligt	adj	jämför ty <i>Sudel</i> –smuts, smörja. Sv <i>besudla</i>	-
<i>pära</i>	Hur många pärer vell du ha?	potatis	subst.	spritt över större geografiskt område	Jord-päron, strakt bygdemålsfärgat jord-pära.
<i>förveten</i>	Han är förveten.	nyfiken, frågvis i överkant	adj.	lokalt, men där frekvent	fsv. <i>forvitin</i> , motsv. ä. da. <i>forvides</i> , isl. <i>forvitin</i> , eg. som i förväg vill veta något, mycket starkt nyfiken.
<i>gohälli</i>	Ho är gohälli.	lätt att ha att göra med, trevlig.	adj.		jfr ä. da. <i>godheldig</i> starkt bygdemålsfärgat snäll, vänlig, godmodig, godsinnad
<i>karier</i>	Då var han karier.	högfärdig, stolt	adj.	jämför karl	sv. dial. <i>karig</i> , kärig bygdemålsfärga. karlaktig; ironiskt även kaxig; om sak: som tillhör. passar för en man.

¹ Förkortningar: no-norska, da-danska, isl-isländska, ty-tyska, eng-engelska, sv-svenska, fsv-fornsvenska, dial-dialekt, ä-äldre, fnv-fornvästnordiska, feng-fornengelska

<i>hûga</i>	Hûgar du det?	komma ihåg, minnas	verb	ålderdomligt fsv. <i>huger</i> , <i>hughi</i> . jämför da <i>husk</i> , no <i>huske</i>	fsv. <i>hughsa</i> , motsv. da. <i>huske</i> , isl. <i>hugsa</i> ; avledn. av hug, håg (†) hålla/bevara (ngt) i minnet; minnas/ komma ihåg (ngt)
<i>bliga</i>	Ho sto där och bliga.	stirra, glo, titta	verb		fsv. <i>bligha</i> , -adlhe; jfr sv. dial. <i>bliga</i> , <i>bli(j)a</i> , <i>blii</i> , se stint o. oafvänt med stora ögon, glo, stirra
<i>skräppa</i>	Han skräppte åt maten.	berömma, skryta	verb	lokalt	fsv. <i>skräppa</i> , sv. dial. <i>skräppa</i> ; motsv. fd. o. dan. <i>skræppe</i> , nor. dial. <i>skreppa</i> , fär. <i>skreppa</i> ; möjl. av ljudhärmande ursprung skryta
<i>måcklit</i>	Det var måcklit.	enkelt, lätt, utan motstånd	adj.	frekvent använt.	fsv. <i>makliga</i> jfr da. <i>magelig</i> , isl. <i>makligr</i> , mnt. <i>mak(e)lik</i> tillstånd: som icke vållar ansträng-ningar/besvär, bekväm; rofylld.
<i>kåller</i>	Foten var kåller.	kall	adj.	grammatisk av- vikelse morfologi, fonologi	fsv. <i>kalder</i> , <i>kaller</i> (stam: <i>kald.</i>), sv. dial. <i>kald(er)</i> , <i>kall</i> , <i>kåld</i> , <i>kåll</i> , motsv. da. <i>kold</i> , isl. <i>kaldr</i>
<i>starva å</i>	Ho starva å.	dö	verb	fsv. <i>stiarfi</i> – stelkramp. Jmfr ty. <i>sterben</i> , eng. <i>starve</i>	bygdemålsfärgat, sv. dial. <i>starva</i> , arbeta hårt, dö, fvn. <i>starfa</i> , ty. <i>sterben</i>), feng. <i>steorfan</i> , eng. <i>starve</i> , svälta ihjäl starva av jämför kola av

3.3.3. Korrelation checklista – ordförståelse

För att bedöma om det finns något samband mellan aktiv dialektanvändning och passiv kunskap om dialekten, poängsätts de olika delarna. En dialektvariabel i

checklistan ger en poäng, och ett rätt svar i ordförståelsen ger ett poäng. Antagandet är att det finns en korrelation. Höga poäng på checklistan, borde betyda höga poäng i ordförståelsen.

3.4. Svårigheter

Att be om medgivande från målsman innan deras barn deltar i intervjuer, är etiskt korrekt. Det finns dock några nackdelar med att i förväg tala om vad intervjun kommer att handla om. Det finns en risk att föräldrarna ”preparerar” sina barn innan intervjutillfället och lär dem ord och uttryck som de tidigare inte kunde. Vidare är det ofta svårt att samla in medgivandeformulären av olika anledningar. De flesta uppgav att de glömt, vilket inte innebär att de aktivt tackat nej till att delta.

Eftersom det inte var praktiskt möjligt att isolera intervjuade elever från de som ännu inte deltagit, fanns en risk att det skvallrades i korridorerna om vad som ingick i intervjun och vilka ord som testades. För att i möjligaste mån undvika att eleverna förberedde varandra valde jag, att endast i undantagsfall, tala om de rätta svaren, alternativt bekräfta rätt svar.

Min eget sätt att tala är en faktor, som inte helt bör förbises. Jag som intervjuare hade mer auktoritet än eleven, vilket kunde innebära att han/hon konvergent ackommoderade sitt språk för att närma sig mitt, i synnerhet som ämnet var dialekt. Ambitionen från min sida, var att inte tänka på mitt talspråk, utan att tala som jag brukar. Däremot är jag medveten om att mitt talspråk är tämligen dialektalt. Min eventuella påverkan på elevernas talspråk, borde emellertid inte påverka resultaten i någon högre grad. Dessutom kan man hävda att det språk som eleverna har i intervjusituationen, utefter ovan nämnda förutsättningar, är ett språk de behärskar.

Valet att inte transkribera samtalen har flera skäl. Det huvudsakliga skälet är arbetets tidsram på tio veckor. Om samtalen skulle transkriberats hade kompromissen blivit färre informanter. Eftersom uppsatsens fokus ligger på undervisning utifrån elevers dialektkunskaper, dvs. en hel klass, var det viktigt att tala med fler informanter. Metoden jag valt kräver inte transkription, ursprungsmaterialet är ljudfilerna.

4. Resultat

Nedan presenteras resultatet av min undersökning. Tabellerna i metodavsnittet återkommer här, men med tillägget att elevernas svar är redovisade. Först kommer checklistan, därefter ordkunskapstestet och sist korrelationen mellan checklista och ordkunskap. Efter varje tabell följer en förklarande text och kommentarer.

4.1. Checklista

Tabell 3. Checklista med resultat

dialektvariabel	antal användare av variabeln (n=29)	ord
<i>initialt bakre r</i>	3	rolit, runt, riktit, roLit (bara initialt)
<i>götaskorning</i>		
<i>kort o, u>ô</i>	8	genôm, fotbôll/bôll, bôrta, hôvet, ôfta
<i>sl>schl</i>	13	schluta, schlöjd, Frischla, schlänger, schlemmig.
<i>tjockt l L</i>	8	måckLit, troLitvis, äckLit, dåLit, roLit, fLytande, gLodde,
<i>boråsdiftong</i>	11	mear, oerd, goe, TV-speal, troer, kuel, bloed, modeärn
<i>marbodiftong</i>	4	treåkit, hau, brau, jau/au, tveå, förkleara, peå
<i>långt slutet ö eller ä</i>	8	hört/hör, Örby, kör, gör, här
<i>framför r</i>		
<i>partikeln la</i>	12	-
<i>västgöta i, y, u</i>	13	djur, surt, mysit, betyder, kyckling, Kinna, nyfiken, Emilia, lite, Idre, ute, pilbåge, tur, tiden, kul, helatin
<i>mö(mycket), helatin,</i>	4	
<i>beroschepå</i>		
<i>adjektivändelse -er</i>	3	granner, kaller, goer

4.1.1. Vanliga variabler

Flera av dialektvariablerna i checklistan rör i någon mån vokalljud. Knappt hälften av de intervjuade eleverna har en allofon som skiljer sig från standardsvenskt uttal.

Tydligast är det på vokalerna i, y och u men också när ö eller ä kommer före ett r. Liknande resultat återfinns i Svahn & Nilssons undersökning. Det är värt att nämna att borås-diftongerna är vanligare än marbodiftongerna i mitt material. Det kan bero på slumpen eller att jag som talare av marbodialekten har svårt att uppfatta marbodiftongen. Det kan också röra sig om så kallad dialektimperialism från den närmsta större staden, Borås. Några elever har dessutom föräldrar från Borås.

Att konsonantföljden sl blir schl får också betraktas som en vanlig variant. De flesta är konsekventa och använder antingen det ena eller andra uttalet. Det finns dock några som säger *schluta* men *slöjd* eller vice versa. Eleverna är sannolikt inte medvetna om att deras talspråk avviker från standardsvenskt uttal på de här punkterna. Det finns en större medvetenhet när det gäller tjockt L. Det är en variant, som en tredjedel av eleverna aktivt använder, om än inkonsekvent. Tjockt L förekommer framförallt i det dialektala ordet *mäcklit*.

Partikeln *la* är allmänt använd i hela Västsverige och därför är det inte förvånande att det finns gott om belägg, också i den här undersökningen. Det bör nämnas att det standardsvenska ordet *väl* förekommer hos ett par elever.

4.1.2. *Ovanliga variabler*

Initialt tungrots-r är en variabel som är karaktäristisk för västgötskan. Den har till och med en egen beteckning: götaskorrning. I undersökningen var det endast tre elever som hade variabeln i sitt talspråk. Alla, utom två, svarade 'roligt', när jag bad om motsatsordet till 'kelit'. Därför vill jag påstå att underlaget är stort. R-ljudet enligt götaregeln innebär också bakre r efter kort vokal i betonad stavelse t.ex. borra, kärra, barr o.s.v. (Pamp 1978:43). Det var emellertid inte en variabel som mättes men ingen av eleverna använde sig av tungrots-r inuti ord.

Den enda morfologiska variabeln, som det fanns något belägg för var erändelsen. Tre elever hade var sitt ord med *-er*, men det var aldrig fråga om konsekvent användning på fler adjektiv. Man kan tro att de specifika orden *mö*, *beroschepå* och *helatin* är individuella egenheter men många uttalar orden på det viset i bygden.

4.2. Ordkunskapstest

Tabell 4. Ordkunskapstest med resultat (n=29)

dialektord	standardspråklig betydelse	antal rätta svar	uppväxtort för dem med rätt svar	andel rätta svar (%)
<i>kelit</i>	tråkigt	27	kna ² , ör, tsp, öx, äka	93
<i>sö</i>	får (djuret)	3	tsp	10
<i>pirka</i>	gnälla	3	tsp	10
<i>kättling</i>	kattungar	4	ör, tsp	14
<i>sytlit</i>	äckligt	21	kna, ör, tsp, öx, äka	72
<i>pära</i>	potatis	12	kna, ör, tsp, öx, äka	41
<i>förveten</i>	nyfiken, frågvis i mesta laget	16	kna, ör, tsp, öx, äka	55
<i>gohälli</i>	lätt att ha att göra med, trevlig.	8	tsp, öx	28
<i>kari</i>	högfärdig, stolt	(13) ³	kna, ör, tsp, öx, äka	(45)
<i>hûga</i>	komma ihåg, minnas	1	tsp	3
<i>bliga</i>	stirra, glo, titta	12	ör, tsp, öx, äka	41
<i>skrappa</i>	berömma, skryta	1	tsp	3
<i>måcklit</i>	enkelt, lätt, utan motstånd	10	ör, tsp	34
<i>kåller</i>	kall	25	kna, ör, tsp, öx, äka	86
<i>starva å</i>	dö	1	tsp	3

”Kelit säger alla här” påstod en kille i intervjun. I stort sett har han rätt. Av orden i listan är det *kelit*, som i särklass, används mest av ungdomarna. Någon var inte ens medveten om att det var ett dialekt ord, vilket vittnar om ordets utbredning. En elev hade det boråsiska uttalet *kilit* men betydelsen är den samma. En annan svarade att hon inte aktivt använde ordet, men visste vad det betydde. Det hade hon lärt sig då det uppstått viss förvirring, när hon flyttat till Torestorp för ett antal år sedan. Elevens standardsvenska definition av *kelig* (av *kela*) ’smeka/vänslas’ (SAOB) krockade med den dialektala betydelsen ’tråkig’. Två elever kunde dock inte ordets

² Förkortningar: kna- Kinna, ör-Örby, tsp-Torestorp, öx-Öxabäck, äka-Älekulla

³ 13 elever hade förklaringen ’manlig’, vilket inte är fel.

betydelse. De båda eleverna har flyttat till bygden de senaste åren, varav den ena från ett annat land.

Sytlit, 'äckligt', var också ett ord som många kunde. De flesta som kände till betydelsen, angav att de också använde det aktivt. När jag ställde följdfrågan om i vilket sammanhang de använde *sytlit*, svarade endast en att det kunde gälla mat. Övriga beskrev insekter, sniglar, vårtor, blodiga sår eller skräckfilm med ordet. Till samma kategori kan man foga *förveten*. De som visste vad ordet betydde, använde det. Samtliga använder det i negativa ordalag. En elev hade till och med en ramsa som säger något om ordets konnotation: "Förveta-sketa ska inget veta". *Mäcklit* var ett ord som visade sig svårt att förklara för flera elever, trots att de visste hur det kunde användas. Så är det med vissa dialektala ord, dess innebörd har ingen riktigt bra motsvarighet på standardspråket. Eleverna visade gång på gång prov på att de är känsliga för nyanserna i flera av de dialektala orden.

Adjektivet *kariet* kräver lite extra uppmärksamhet. Ingen i undersökningen hade förklaringen 'högfärdig, stolt', vilket är översättningen i Lagerström & Stenbäcken. Däremot var det många som svarade 'manligt' eller 'tufft'. Det var också med den betydelsen ungdomarna, framförallt killarna, använde ordet. "Det var kärit", kunde användas både på golfbanan och när man spelade TV-spel, visade det sig. Etymologiskt kommer både *kariet* och *kärit* från *karl* och i Rietz dialektlexikon finns båda förklaringarna. Därför hade inte ungdomarna fel.

Kåller vållade inget bekymmer för de flesta, trots att det avviker från standardsvenskans *kall* i två avseenden. Däremot var det bara en som angav att han faktiskt använde ordet med er-böjningen och då skedde det hemma. Eleven som kände till *skräppa* använde ordet endast i ett fast uttryck "att skräppa gran", vilket är en lokal jultradition. Eleven som visste vad *hûga* betydde, använde det aldrig själv. Eleven som kunde *starva å* var ytterst osäker på sitt svar och valde mellan 'att dö' och 'att somna'.

4.3. Korrelation checklista-ordkunskap

Tabell 5. Korrelation checklista : ordkunskap

elev	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
checklista: ordkunskap	3:2	2:4	2:9	1:6	3:4	6:8	6:9	4:5	0:2	3:7	0:1	0:6	2:1	2:1	1:7
elev	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	
checklista: ordkunskap	5:5	0:0	0:12	6:6	4:7	4:3	3:3	6:6	4:3	2:4	6:3	5:12	2:2	2:5	

Som framgår av tabellen är det inte så enkelt, som att påstå att de som kan många ord på dialekt också är de mest dialektala. Eleverna med nummer 12, 15 resp. 18 bildar en grupp som kan många ord, men som har få eller inga dialektvarianter från checklistan. De eleverna har hög passiv kunskap. Alla tre är tjejer och kommer från Örby, Torestorp resp. Öxabäck. Alla tre säger dock att de använder orden *kelit*, *sytlit* och *förveten*. Exempel på det motsatta förhållandet är inte lika tydligt men det finns några som har relativt höga poäng på båda delarna. Hit hör eleverna med nummer 6,7 och 27. Samtliga är killar från Torestorp med föräldrar som, åtminstone en av dem, också är uppvuxna på orten. Killarna uppger att de använder orden *kelit*, *sytlit*, *förveten*, *pärer* och *måcklit*. I mellanspannet har tjejer och killar liknande kunskaper och det går inte se något mönster, vad kön beträffar. Eleverna i det här spannet använder framförallt ordet *kelit* och i någon mån *sytlit* och *förveten*. Det var i synnerhet killarna, som aktivt använde *karit/kärit*. Eleverna med mycket låga poäng på intervjuens båda delar, är antingen inflyttade från andra delar av Sverige eller har minst en förälder, som kommer från ett annat land.

5. Diskussion

I det här avsnittet diskuteras resultatet utifrån ett didaktiskt perspektiv. Exempel på hur man kan använda dialekten i undervisningen kommer att presenteras. Framförallt på ett specifikt plan, utifrån den undersökta elevgruppens kunskaper, men också på ett mer generellt plan. Avsnittet är disponerat efter de olika områdena i svenskämnets kursplaner: språklig variation, grannspråk och språkhistoria och slutligen grammatik.

5.1. Undervisning utifrån elevernas talspråk

Ett erfarenhetpedagogiskt arbetssätt förutsätter att man lär känna sina elever. Det innebär förstås inte, att man behöver göra en så pass grundlig undersökning som jag haft förmånen att göra i det här arbetet. Det är inte heller rimligt att en verksam lärare behöver göra det. Han/hon lär känna eleverna i klassrummet. Det som krävs är lyhördhet och uppmärksamhet. Nåväl, nu finns det ett detaljrikt underlag för den här specifika elevgruppen och det kommer att ligga till grund för diskussionen nedan.

5.1.1. *Språklig variation*

Dialekt är en utmärkt inkörsport till distinktionen mellan tal och skriftspråk. Att skriva ned sitt eget och andras talspråk visar på hur häpnadsväckande stort avståndet kan vara mellan tal och skrift. Skolan har av naturliga skäl standardspråket, med skriftspråket som norm som rättesnöre. Standardspråket har ett skriftspråk med tydliga regler för stavning och en vokabulär som eleverna bör tillskansa sig för att kunna delta i samhället. Risken är att normen innebär att det avvikande inte accepteras. Jag håller med Andersson när han påstår att samhället har (trångsynta) värderingar när det gäller dialekt. Däremot tycker jag att det skett något i media sen hans texter kom till. Språklig variation, både dialekt och andra företeelser, har fått mer utrymme i media. Sedan Andersson skrev sin text och kulturdepartementet gjorde sin utredning, har programledarna börjat tala om inte dialekt, så åtminstone regionalt standardspråk. ”Värsta språket” på SVT blev en tittarsuccé och

programmet fick uppföljaren ”Svenska dialektmysterier”. Så sent som i maj avslutade Västnyttis nyhetsuppläsare sändningen med ”ha dä gôtt”, vilket säger lite, men ändå något, om hur attityderna till språket sakta förändrats.

Eleverna i min undersökning är i de flesta fall ganska medvetna om sitt talspråk. Tjejerna som har en hög passiv kunskap men låg aktiv användning har med största sannolikhet tagit det ett steg längre och gjort något åt det. Motiven vet vi lite om men förmodligen är det en anpassning till skolans språknorm. Någon elev tycker att han talar mindre dialekt sen han började Örbyskolan och anger klasskompisarnas mer standardiserade talspråk som anledning. Det som försvinner först är dialektord, för de kan sätta käppar i hjulet för förståelsen. Det är med andra ord ingen slump att eleverna *använder* samma ord men att några *kan* betydligt fler.

Eleverna har inga större problem att växla mellan olika varieteter språk. De är på det hela taget känsliga för vad som är dialekt och vad som är standardspråk. De fonologiska variablerna i undersökningen som har flest användare, påverkar inte förståelsen i någon grad. Sådana små nyanser kan placera någon i ett regionalt standardspråk men räcker knappast för att tala om en utjämnad dialekt. Jag vill påstå att samtliga elever i undersökningen bekymmerfritt kan röra sig i spannet mellan utjämnad dialekt och regionalt talspråk. Några börjar dock längre ner⁴ på skalan än andra och någon når högre upp mot standardspråket. Denna kompetens och individuella skillnad bör kunna utnyttjas i undervisningen. Tillsammans täcker eleverna ett brett spann. I stället för att propagera för ett enda talspråk kan man vända på det och konstatera att språklig variation har flera fördelar: 1. Med en bred repertoar finns det möjlighet att jämföra olika varianter. Det ger en språklig iakttagelseförmåga. 2. Arbetet med attityder och värderingar vad gäller språklig variation, börjar i skolan. 3. Det är vanskligt, men vanligt, att kategorisera språk i rätt och fel. Att kritisera någons språk kan vara ett angrepp på hela personens identitet. 4. Eleverna tyckte, precis som i Anderssons undersökning, att det var roligt att delta. De fick lov att prata om sitt eget språk, ett område där de faktiskt är

⁴ I sammanhanget ska inte benämningarna ”längre ner” och ”högre upp” betraktas som värderingar, utan som markörer på en skala.

experter. Det engagemanget och den lusten kan och bör man, som lärare utnyttja. Det går helt i linje med erfarenhetspedagogikens grundval.

5.1.2. *Språkhistoria och gransspråk*

I ordlistan har jag valt ut några ord som liknar norska och danska ord i högre grad än standardsvenskans motsvarigheter. *Kelit*, som nästan alla kunde, är ett sådant ord. Norskans *kjedelig* och danskans *kedelig* översätts till standardssvenska med 'tråkig'. Svenskans *kela*, har som nämnts ovan, i stället en positivt laddad betydelse, 'smeka/vänslas'. Det dialektala ordet stämmer alltså bättre överens med våra gransspråk än standardspråket på den punkten. Hur kommer det sig att blivit så? Går det att förklara? Finns det fler likheter eller olikheter? Ett enskilt ord kan alltså vara utgångspunkten till ett samtal om gransspråk och språkhistoria. Modellerna i Torps text är inte svåra att förklara och illustrerar på ett bra sätt språkhistoria och språkutveckling. Tittar man på kartor som visar utbredningen av tjocka L och skorrande r, kan eleverna konstatera att deras språkområde ingår i ett större, där delar av både Danmark och Norge finns med. Vågmodellen är ett bra redskap att ta till för att förklara varför det ser ut så.

Det finns något sympatiskt med gransspråksundervisning. Målet behöver inte i första hand vara att lära sig något främmande, men att upptäcka och förstå sitt eget språk, vilket Henriksen skriver om i sin artikel (1986). Med dialekten har eleven ytterligare en parameter att jämföra. Dialekten kan som i fallet med ordet *kelit* fungera som en brygga mellan de nationella standardspråken och därmed är vi inne på språkhistoria.

När det gäller språkhistoria är det lämpligt att tala om släktskap mellan de nordiska språken och utvecklingen från germanska till de nationalspråk vi har idag. I ordlistan förekommer specifika ord som kan användas i den undervisningen för att markera olika historiska nedslag. Under rubriken språkhistoria kan man också ta upp språkutveckling och tala om hur ett språk ständigt förändras. Ordet *karier* eller *kärit* är intressant i det avseendet. Har betydelsen förskjutits från 'stolt' och 'högfärdig' till 'manlig' och 'tuff'? Ungdomarna använder bara ordet i den senare bemärkelsen. Kan man kalla det språkutveckling?

Eleverna i min undersökning svarade inte sällan ”så säger pappa” eller ”det sa alltid min farmor.” Varför talar inte ungdomarna som de äldre generationerna? Varför kan vissa elever fler dialektord än andra? Har det med geografien att göra? Hur ser skillnaderna ut? Det finns många möjligheter för eleverna att själva skaffa ett lokalt material genom att tala med äldre personer. På internet finns dialektdatabasen Swedia 2000 där man kan lyssna på dialekter från hela Sverige. Det finns fyra inspelningar från Öxabäck, med informanter i olika åldrar. Swedia 2000 innehåller inspelningar från 104 orter spridda över det svenska språkområdet, och varje ort representeras av fyra inspelningar. Alla svenska landskap finns representerade, vilket betyder att materialet skulle kunna användas runt om i Sverige. Men det ska tilläggas att stadsdialekterna inte finns representerade i materialet.

5.1.3. *Grammatik*

Grammatikundervisning tenderar ibland att bli mekanisk och ske utan vidare reflektion. Elever tar ut satsdelar eller komparerar adjektiv, lite på löpande band. Sådan undervisning är tämligen meningslös. Grammatiken bör sättas in i ett sammanhang. När man arbetar med de olika innehållen som beskrivits ovan, språklig variation, språkhistoria och grannspråk, måste man tala *om* språk. Här finns alltså gyllene tillfällen att använda grammatik i ett sammanhang. Grammatiken blir ett metaspråk för att förklara och tala om olika företeelser. Om eleverna ombeds skriva ner sitt talspråk, vad finner de då för grammatiska skillnader/likheter med det vedertagna skriftspråket?

Eleverna är experter på praktisk svensk grammatik, men inte att tala om den i grammatiska termer. I undersökningen förekom ordet *kåller*, vilket nästan alla översatte, helt riktigt, med ’kall’. Inte ens när grammatiken avviker från standardsvenska, uppstår bekymmer. Utifrån enstaka ord kan man titta på strukturer. Vad är det som sker morfologiskt med orden? I fornsvenskan fanns adjektivändelsen –er, vilken markerade subjektform i maskulinum, singular. Systemet används fortfarande i isländskan. Ändelsen förekom både i svensk och dansk litteratur ganska länge och då tog man inte längre hänsyn till genus. Bellman skrev t.ex. ”Pigan står

så kåter, lilla Nymphen söter”. Vid den tiden betraktades er-ändelsen som en poetisk frihet (Barðdal mfl 1997:309). Även om eleverna inte aktivt använder er-ändelser, känner de med största sannolikhet igen mönstret, även om de inte har västgötska som sin dialekt.

6. Slutsatser

Undersökningens syfte var att testa elevers aktiva dialektanvändning och passiva dialektkunskap, för att utifrån resultaten diskutera didaktiska grepp på svenskämnets kursplaners centrala innehåll. Frågeställningarna för att kunna genomföra detta löd:

1. I vilken utsträckning förstår och talar elever i år 7 på Örbyskolan dialekt?
2. Hur kan dialektala företeelser användas som resurs i svenskundervisningen?

Eleverna i undersökningen besitter tillsammans ett brett spann av språklig variation. Det är viktigt att komma ihåg, att det inte är bedömningen av det individuella talspråket som är intressant. Varken förekomst av dialekt eller ett standardspråkligt tal. Poängen med undersökningen var att skaffa ett underlag, ur vilket jag kunde plocka ut specifika dialektala företeelser. Företeelserna får fungera som språngbrädor för att introducera delar av svenskämnets centrala innehåll. Det betyder inte att alla måste tala eller ens förstå dialekten, men utgångspunkten för undervisningen förankras i elevgruppens erfarenheter.

Av didaktikens tre centrala frågor besvarar det här arbetet framförallt *hur*-frågan, även om inte specifika metoder och lektionsplaneringar är utarbetade. Frågeställningarna *vad* och *varför* kan besvaras på det enkla sättet: för att innehållet ingår i styrdokumentet. Men frågorna kan också lyftas till ett övergripande plan och då blir svaren mer nyanserade: Med utgångspunkt i elevernas talspråk, stärks tilltron till den egna språkförmågan. Språklig iakttagelseförmåga och insikten att variation i språket kan vara en tillgång, främjar förståelse och språklig kreativitet. Nyfikenhet och igenkänning är två ingredienser som inte ska underskattas. Dialekten må variera både vad gäller grad och beroende på vilken landsände man befinner sig i men

perspektivet och arbetssättet bör kunna tillämpas i vilket klassrum som helst. Dialekt kan vara en resurs i skolan om man väljer att betrakta det bekanta som en nyckel till det främmande.

7. Litteraturförteckning

- Andersson, Anna 2013. Hyssnamålet – en undersökning av hur mycket dialekt man bär med sig genom livet. Specialarbete inom lärarutbildningen. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Andersson, Lars-Gunnar 1979. Dialekt, skola och betyg. *Dialekt og riksspråk i skulen*. S.193-211.
- Andersson, Lars-Gunnar 1985. *Fult språk. Svordomar, dialekter och annat ont*. Stockholm: Carlssons bokförlag AB
- Barödal, Jóhanna, Nils Jörgenssen, Gorm Larsen, Bente Martinussen 1997. *Nordiska. Våra språk förr och nu*. Lund: Studentlitteratur
- Dysthe, Olga & Mari-Ann Igland 2003. Mikhail Bakhtin och sociokulturell teori. I: Dysthe Olga (red), *Dialog, samspel och lärande*. s.95-117 Lund: Studentlitteratur
- Einarsson, Jan 2009. *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur
- Götlind, Johan & Samuel Landtmansson 1950. *Västergötlands folkmål*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln [distributör]
- Henriksen, Lars 1986. Sprogets hemmelighed. En sprogpsykologisk vejledning i at få udbytte af at beskftige sig med de nordiske nabosprog. I: *Grannspråk 27/86*. S.23–28.
- Hof Sven, [1772] 1993. *Den västgötska dialekten till någon belysning av det forna och nuvarande svenska språket genom en filologisk avhandling och en förteckning över västgötska ord förklarad*. Skara: Föreningen för västgötalitteratur
- Lagerström, Sven & Göran Stenbäcken 2001. *Ordlistan Språk i Sjuhärad – då och nu*. Borås: Borås Tidnings förlag
- Malmgren, Lars-Göran 1996. *Svenskundervisning i grundskolan*. Lund: Studentlitteratur

- Marks kommun <<http://mark.se/sv/Upptack-Mark/Orter/>> Hämtat 2015-05-14
- Nilsson, Jenny & Margareta Svahn 2014. *Dialektutjämning i Västsverige*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.
- Pamp, Bengt 1978. *Svenska dialekter*. Lund: Natur och kultur
- Rietz, Johan Ernst [1867] 1962. *Svenskt dialektlexikon: ordbok öfver svenska allmogespråket* Lund: Gleerups
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien 1898–*. Lund: Gleerups. även <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>> Hämtat 2015-06-21
- Skolverket 2011. Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket 2011. *Läroplan för grundskolan*. <<http://www.skolverket.se/forskola-och-skola/grundskoleutbildning/laroplaner/grundskolan>>. Hämtat 2015-05-16.
- SOU 2002:27. *Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Kulturdepartementet. <<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/1443>>. Hämtat 2015-05-16.
- Torp, Arne 2005. Nordiska språk i forntid och nutid. I: Stampe Sletten, Iben (red.), *Nordens språk med rötter och fötter* s. 19-73 Köpenhamn: Nordiska ministerrådet. <<http://eplads.norden.org/nordenssprak/kap1/?lang=sv>> Hämtat 2015-05-15.